

УДК 81'38

ДИСКУРС РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛЕКСИКОНУ

Н. М. Мислович

м. Київ, Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»n.myslovich@gmail.com

У статті наголошено, що мова є своєрідним синтезом усього національного, єдиним фактором української національної ідентичності. Зазначено, що в сучасному світовому лінгвістичному порядку виокремлюють дві основні тенденції. Перша пов'язана з зусиллями еліт національних держав зберегти монополію на національну мову, оскільки національна мова і сьогодні є найвиразнішим маркером державності чи національної ідентичності. Друга тенденція ніби вступає в протиріччя з першою і демонструє поширення міжнародних мов, найпопулярніший потік, зокрема, з англійської мови. Ці два тренди мають своє історичне підґрунтя в різних епохах. Сучасна українська мовна практика подає широкий спектр нових номінацій, ще не засвідчених почасти в словниках, але активно вживаних в різних сферах комунікації.

Ключові слова: дефініція; дискурс; кодифікація лексики; неосемантизм; номінація; оказіальна стилістика; стилістична транспозиція; терміносистеми.

Вступ. Нормування та кодифікація нової лексики передбачають передусім з'ясування активності й значущості її в процесах комунікації, відповідності чинним мовним нормам. Фіксацію нових номінацій (слів чи словосполук) в нормативних академічних джерелах можна вважати завершальним актом в процесі їх усталення в мові. Особливості становлення сучасного українського лексикону визначають поповнення новими номінаціями або вилучення певних номінацій, що не відповідають новим запитам суспільства чи новим нормам ужитку. В межах певних сучасних тенденцій можна з'ясувати не лише характер їх виявів в сучасній мовній динаміці, склад залучених мовних засобів, а й встановити регулятори співіснування варіантних номінацій.

Метою статті є аналіз семантики українських та запозичених мовних одиниць, осмислення змісту понять *дискурс*, *тенденція*, вияв спектру певних тенденцій розвитку мов (системно-структурних та комунікативних), хронології вивчення їхньої дії.

Репрезентанти мовної особистості. Мовна особистість, що визначається як сукупність мовних висловлювань індивіда, є феноменом необхідним сучасному антропоцентричному напряму лінгвістики. Репрезентацією мовної особистості є мовленнєвий портрет, найбільше увиразнений в авторських текстах: художні твори, ділові папери, листи, усні тексти. Текст є найбільш складним об'єктом лінгвістичного аналізу, тому що лінгвістика тексту, розвиваючись, охоплює різні «похідні» текстоутворення: переклади, рекламні оголошення, таблиці та інш. Важливим фактором, що впливає на формування текстів, є поширення та розвиток телекомунікаційних мереж: блогів, електронних щоденників, гіпертекстів Інтернет-сайтів (зокрема, соцмереж), цифрових кодів. До таких яскравих індивідуальних проявів належать і СМС-повідомлення або SMS-повідомлення (від англійської назви такої послуги – **Short Message Service** – служба коротких повідомлень). Спостерігаємо вживання цієї номінації, як з першою основою-вкрапленням, так і з такою основою в транслітерованому її варіанті: *SMS'ка, есемека, SMS-гра*.

Спілкування за допомогою мобільного телефону стимулювало появу нових номінацій: СМС – текстові повідомлення, через які здійснюється письмове спілкування по мобільному зв'язку. Ці тексти не можна назвати публічними, оскільки телефон – персональний засіб спілкування. Кожне повідомлення СМС є частково підготовлене і сприймається фасцинативно, тобто інтуїтивно і цілісно, не конкретизуючи деталі. Вербально-семантичний рівень СМС-текстів дуже різноманітний, але в межах літературної мови і в цілому є комбінацією всіх його різновидів. Це обумовлює як набір апокопів (*бу-буде/бу-будеш*), синкопів (*чла-читала/Інет-Інтернет*), так і оказіальних словосполук (*психоконфортна, самоть, фініш рабдня*), абрєвіацію (*ЕК,ТЮ* – скорочення по іменам, по-батькові, тобто ініціали), позначення «*болить*» (*башка бо-бо*), утворення типу *гиги..., ууу..., діді...* означимо як ідіоматичні маркери емоцій. До оказіональних віднесемо також словоутворення, що тяжіють до скорочення запозичень, якщо запозичений еквівалент більш лаконічний: *homo egoїсто / рефя-реферат/дисер-дисертація*.

Лінгвокогнітивний рівень особистості співвідноситься з вербально-семантичним через тезаурусну характеристику відповідних текстів, по суті – через різноманітність індивідуального лексикону. Вербально-семантичні, лінгвокогнітивні та прагматичні рівні підтримують гіпотезу про взаємовплив філологічної компетентності особистості та її психоемоційних характеристик.

Стилістична транспозиція термінологічної лексики. Стилістична транспозиція термінологічної лексики (зміна стилістичного статусу термінів, нівелювання їхнього терміностатусу, стилістична переорієнтація) – це перехід термінолексики або окремих термінологічних значень до загальноуживаного лексичного фонду. Часто оперують різними дефініціями поняття «транспозиція». Під цим поняттям розумітимемо «зміну позицій», як процес не лише змін стилістичного статусу терміноодиниць (стилістична транспозиція), але й у стрімкому розгалуженні їхньої семантичної структури. Під час використання терміна в нетрадиційних для нього мовних ситуаціях відбувається зміна термінологічної семантики, що поступово спричиняє його перехід від слова зі спеціальним значенням до загальноуживаного (*дифіра́мб, мініа́тюра, сати́ра, сю́жет, ша́рж та інші.*)

Інтенсивне оновлення мовного контенту спричинило появу значної кількості нових слів зі спільними значеннями – варіантів чи синонімів: 1) з новим означуванням, адаптовані чи неадаптовані запозичення (нові основи чи форманти) – *месидж/SMS, (смс)-повідомлення / SMS'ка (смс-ка) / есемеска*; (основа-суфікс) – *Інтернет, Укрнет, Фринет*; новотвори з уже названими в системі української мови основами і форматами: *казка/казкар, коаліція/ коаліціант, сила/силови́к*; 2) з уже відомим означуванням, але новим означенням, до останнього типу прилягають і новотвори, неосемантизми, які становлять результат не морфологічного (зовнішнього), а семантичного (внутрішнього) змісту номінації і демонструють нові функціонально-стилістичні властивості його значення. Цю тенденцію оновлення українського лексикону унаслідок формування спеціальних термінів або професіоналізмів, їхня детермінація, напр.: *формат сторінки – формат переговорів, зовнішній образ – образ мислення, математична функція – функціональне спілкування*. Яскравим виявом цієї тенденції є високопродуктивні моделі творення іменників та прикметників з непрямою семантикою: *метамова, ерзац-мова, псевдоідеали, ультрас, неконструктивний, апокаліпсичний*. Задоволення мовних смаків користувачів призводить до появи 3) новотворів, тотожних раніше наявним за змістом, проте відмінних за формою: *мітингар/ мітингувальник; міліціонер/поліціант; бармен/барист.*

Фіксація та спостереження над такими лексичними одиницями дає змогу винаходити способи та засоби ознаменування дефініцій, які в сучасній мовній практиці перебувають у відношенні синонімії або формальної стилістичної варіативності, отже співіснують в активному лексиконі чи «змагаються» за місце в ньому [3, с. 5]. Конкурування номінацій, виявлених в сфері лінгвістики, відбиває діяльнісний характер мовотворчих процесів у суспільстві. Водночас воно найбільше спричинене і задане системою самої мови, наявними в ній моделями номінування та засобами їх оформлення (морфологічними, семантичними прийомами). Отже система може сприяти появі та стабілізації таких номінацій і, навпаки, – опиратися стагнаційним процесам в мові.

Аналіз сучасної **термінолексики** різних мов із погляду семантики дає можливість виявити полісемію – омонімію, синонімію, антонімію як явище, що вказує на симетрію/асиметрію у термінології: 1) інтернаціональний корінь + питомий суфікс (*візований, агітувати, макрорівень*); 2) інтернаціональний префікс + питомий корінь (*дезавуалювати, макрорівень, супервинахід*); 3) питомий префікс + інтернаціональний корінь (*співоренда, підсистема, надакцент*); 4) інтернаціональний префікс + питомий корінь + інтернаціональний суфікс (*неослов'янizm, між'язиковий*); 5) питомий префікс + інтернаціональний корінь + питомий суфікс (*міжпарламентський, переформувати, безпрецедентний*).

Наукова термінологія – продукт людської думки, наукова мова, враховуючи національні витоки та міжнародні впливи, вивчає, моделює поведінку мовних макросистем і кодує їх у терміносистемі.

Експресивний характер мови сприяє реалізації в текстах впливу на адресата, додає переконливості, оцінності тощо. Найчастіше привертають увагу експресивно забарвлені okazialні вирази, що розкривають світосприйняття та світобачення носіїв мови. Їхня формальна ненормативність означається функціональною доцільністю їхніх виражальних засобів, різноманітних номінативно-художніх функцій.

Поява okazialних композитів є свідченням пошуку нових влучних засобів вираження, які наповнюють текст емоційністю та експресивністю, що зумовлює іноді подвійність смислів у складних словах. Прихований зміст включається до самої морфологічної структури. Стилістична пізнаваність зростає за рахунок контексту: *антиреклама, безгрошів'я, ДНРівець*.

Виникли вони здебільшого на базі крилатих висловів, народних прислів'їв. Порівняймо осучаснені, переосмислені okazialні сполучення слів: *Химери ловили його та не ввіймали*; осучаснені *Повернення блудного Криму / Не всі дороги ведуть у Крим*.

Цікавими є перефразовані сталі, відомі мовні кліше, наприклад, *валютна погода* замість просто *погоди*, *партія в законі* замість *вори в законі*. Експресивність таких висловів створюється в контексті, де вони набувають додаткових смислових відтінків. Ці утворення виконують

найрізноманітніші функції.

Поліфункціональність лексичних інновацій у мовній системі. Входження інновацій до мовної системи та їх реалізація в усних та письмових текстах визначає спектр тих відношень, в яких такі нововведення перебувають з уже наявними лексичними одиницями в системі мови та в різножанрових текстах. Пріоритети вживання тих чи інших інновацій визначаються поліфункціональними потребами в певних комунікативних ситуаціях в цілому. Має пройти час для накопичення показників активності нового слова в мовній діяльності суспільства, з'ясування його відносної частоти вживання. Це переконливо засвідчують словники української мови. До найуживаніших слів в українській мові, зокрема, потрапили такі лексеми: *я, не, ти, ви, що, бути, свій, рука, люди, голова, день, слово, знати, могли, сказати*.

Аналізуючи нові утворення, виділяємо конкурентні номінації, якими можуть бути словотвірні синоніми, українські інновації-деревати: *новина, новинар*, англіцизми *нюсмейкер, іміджмейкер, кліпмейкер*. Подібні новотвори ще не всі зафіксовані загальномовними українськими словниками, хоча активно вживаються всіма українськими мас-медіа.

Співіснування номінацій, редукованої розмовної та професійної, іноді жаргонної лексики, з першими аббревіатурними основами-вкрапленнями є сучасним поширеним мовним явищем. Наприклад, у жаргоні користувачів комп'ютерів поширені розмовні варіанти українського відповідника: *DVD (Digital Versatile Disk – цифровий багатофункціональний диск), DVD-плеєр, DVD-формат; CD (Compact Disk), CD-ROM (Compact Disk Read Only Memory – компакт-диск з пам'яттю тільки для зчитування)*.

Деякий інший спосіб вкраплення засвідчує англійська аббревіатура *PR*. В цій аббревіатурі згорнуто ідіому «громадські зв'язки, відношення з громадськістю». Її звуковий варіант, а також як окрему одиницю реєструємо, як *піар*. Певний час в мові поширені аббревіатури: *PR, ПР, Пі-Ар, пі-ар*.

Згодом з'являються похідні від неї піарник, піарити, піар-акція, піар-хід, чорнопіарівець тощо. Таку ж тенденцію до морфологізації у транскрибованій формі виявляє і аббревіатура *Very Important Person* «дуже важлива особа» – *V.I.P. – VIP-гість, VIP-ескорт, VIP-зона*.

Інтенсивний процес набуття відносними прикметниками якісних, експресивно-оцінних значень сприяє словотвірчій активності в мові, особливо їх сполучувальній можливості: *найбільш знакові події, культовий режисер, культове кіно, рейтингові бали*. Сформовані такі похідні сполуки забезпечують собі стабільність в лексиконі.

Неосемантизм активно поповнюють похідні антоніми. Їхнє творення зумовлене використанням таких означень як евфемізмів. Порівняйте, *нелегітимний* замість *прихований, заборонений, тіньовий, неформальний, несанкціонований*, або на зразок *антирейтинг, контраргумент, квазікультура, антидопінг*.

Розглянуті утворення конкурентних лексичних одиниць – лише невелика частка у розвитку сучасного українського лексикону, потрібні професійно вироблені критерії аналізу перспектив їх стабілізації в мові. Встановлення таких критеріїв можливе з урахуванням функціонально-стилістичного потенціалу синонімічних номінацій, вивченням формально-семантичної їхньої будови. З метою комунікативної підтримки інновацій в мові потрібна увага мовознавців до перебігу процесів концептуалізації та категоризації світу як активатор тенденцій поповнення ресурсів.

В процесі створення і сприймання писемного твору автор вербалізує абстрактну когнітивну модель, яка існує в його свідомості, а читач на основі словесного опису формує когнітивну модель у своїй свідомості. Якщо автор трансформує модель у слово, то реципієнт – слово в модель. Мовець-професіонал передбачає ступінь сприймання образних компонентів у різностильових текстах.

Знаний філософ та історик А. Безансон [1] вказує, що за радянських часів «чотири мови, які нелегко було відокремити, співіснували одна з одною. Це, власне кажучи, «новомова» (мова офіційних тоталітарних ЗМІ – термін Джорджа Оруелла), якою змушували простого радянського громадянина послуговатися публічно, «природна мова», якою він розмовляв зі своїми друзями або в сім'ї, і, зрештою, «клепприродна мова», яку вживали тоді, коли хотіли запевнити свого співрозмовника в тому, що є таким самим, як він, і живе в такій самій реальності. Чи можна співвіднести ці реалії в контексті мовної ситуації в сучасній Україні? В сучасних реаліях дві перші мови зникли зразу, дві інші, що лишились, в дивний спосіб перемішалися.

Висновки. Сучасники є очевидцями співжиття, взаємодії і суперництва більше ніж двох чи навіть трьох мовних систем: поки що не всі слова набули структурної повноти й не викристалізували закінченої норми, але тим не менш мають досить усталену традицію вживання, ідентифікуються як свої, а головне – ними промовляють все більше мовців. Мова є консервативною за своєю суттю, основною функцією якої є накопичення, збереження й поширення досвіду. Адже мова несе колосальні відомості про людину та її світ, про життя людей упродовж багатьох віків.

Штучне прискорення зміни словникового складу мови, зокрема шляхом неусвідомленої іншомовної інтервенції веде до духовних втрат, засмічення власної ментальної мови. Сьогодні чи не найбільше знецінюють українську мову засоби масової інформації, ті чинники, які, здавалось би, мають бути покликані плекати літературну мову та пропагувати її у суспільстві. Зрозуміло, в даному випадку йдеться про літературну норму для розмовної мови, а не лише для писемної, індивідуальних чи функціональних стилів, діалектів і говорів, професійних чи інших групових систем.

Підсумовуючи, зазначимо, що мова була і є ключовим інструментом впливу, регулятором соціальних, політичних, і, зрештою, ідеологічних чинників в суспільстві.

ЛІТУРАТУРА

1. Безансон А. Свята Русь / А. Безансон. – К. : Кліо, 2017. – 112 с.
2. Каленюк С. О. Стилiстична транспозицiя як особливий спосiб актуалiзацiї термiносистем у ЗМІ / С. О. Каленюк // Вісник Дніпропетровського ун-ту імені Альфреда Нобеля. Філологічні науки. – 2017. – Вип. 1(13). – С. 208–214.
3. Шевельов Ю. Мовознавство / Ю. Шевельов. – К. : Києво-Могилянська академія, 2009. – 583 с.

REFERENCES

1. Besancon, A. (2017). *Svjata Rus'* [Saints Rus]. Kyiv: Klio.
2. Kalenjuk, S. O. (2017). Stilistichna transpozicija jak osoblivij sposib aktualizacii terminosistem u ZMI [Stylistic transposition as a peculiar way of actualizing terminological systems in mass-media]. *Bulletin of Alfred Nobel university. Philology*, 1(13). 208–214.
3. Shevel'ov, Ju. (2009). *Movoznavstvo* [Linguistics]. Kyiv: Kievo-Mogiljans'ka akademija.

N. M. Myslovych. Development discourse of modern Ukrainian lexicon. The trends of development and filling by new actively used lexical units in different spheres of communication in the modern Ukrainian language are considered in this article. The scientific terminology is a product of a human thought, the language of science, taking into account national priorities and international influence, it studies, models the behavior of language macrosystems and encodes them into terminology systems (terminosystems). The analysis of modern terminology of various languages from the position of semantics provides an opportunity to identify polysemy – homonym, synonymy, antonymy as a phenomenon that indicates to symmetry / asymmetry in terminology. An expressive nature of the language contributes to the implementation of the influence of text in the addressee, gives credibility, allows to assess the usefulness of the communication. Most often, we highlight expressively colored occasional expressions, which help to discover the worldview and attitude of the native speakers. Apparent formal abnormality is defined by the functional need of their graphic possibilities, performing various nominative-artistic functions. Priorities in the use of certain innovations are determined by multifunctional needs in certain communicative situations in general. Additional time is needed for an appraisal characteristic of the active use of a new word and the relative frequency of its use. The article is devoted to the problem of term' transformation processes, it is the stylistic transposition of lexical items. The scientific exploration focuses when using the term in unusual language situations for him, we have changing in the terminology semantics and gradual transition words with special meaning to the common lexical fund.

Keywords: definition; discourse; vocabulary codification; neosemantizm; nomination; occasional stylistics; stylistic transposition; terminology systems.